

A tájékoztatástudományi kutatás intézményesítése, a könyvtárak szempontjából

G. BOCK – F. HEIDTMANN – G. KISSEL –
K. W. NEUBAUER

A szerzők Zur Institutionalisierung informationswissenschaftlicher Forschung. Ein Diskussionsbeitrag aus dem Blickwinkel der Bibliothek c. tanulmányát (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1972. 2.no. 101-106.) PINTÉR Márta tömörítette.

Sokan és sokszor szorgalmazták már egy vagy több kutatóintézet létrehozását a tájékoztatástudomány területén, azonban a könyvtárostársadalom alig fordított figyelmet eddig erre a problémára. Itt az ideje, hogy belássuk: a könyvtáraknak a tájékoztatásban elfoglalt helye a jövőben nagy mértékben attól függ majd, mennyire és hogyan vesznek részt a most beinduló tájékoztatástudományi kutatásokban. Az utóbbi évek egyre világosabban megmutatták, hogy egyrészt a tájékoztatásügy önállóan tartott területeit (könyvtárak, dokumentáció stb.) egy egységként kell felfogni, másrészt hogy éppen a tájékoztatási intézmények nem hagyhatják figyelmen kívül a társadalmi folyamatok rendszeres elemzését és a rendszertechnikai vizsgálatokat.

A számítógépes adatfeldolgozás bevezetése is meggyorsította ezt a fejlődést. Az így kialakuló új, interdiszciplináris tudományág: a tájékoztatástudomány, a következő szakterületeket foglalja magában: könyvtártudomány, dokumentációtudomány, levéltártudomány, könyvkutatás (kiadók, könyvkereskedelem stb.), tömegkommunikáció-kutatás.

A tájékoztatásügy elemzésében a következő általános tudományágak vesznek részt: szociológia (a tájékoztatási folyamatok és rendszerek szociológiai vonatkozásainak vizsgálatában); pszichológia (a tájékozódási szokások motivációja elemzésében); üzem- és népgazdaságtan (a tájékoztatási rendszerek gazdasági vonatkozásainak megszerzésében ill. feltárásában); matematika, statisztika, technológia és informatika (a műszaki berendezések felhasználási lehetőségeinek vizsgálatában); jog (a tájékoztatásügy jogi és politikai aspektusaiban); pedagógia (a tájékoztatási rendszereknek a társadalom pedagógiai összefüggéseibe való bekapcsolódásának tanulmányozásában - főiskolák, iskolák, didaktika stb. -, s azonkívül a tájékoztatásügy területén való képzés lehetőségeinek kutatásában); nyelvészet (főleg a visszakeresés nyelvi kérdéseinek vizsgálatában).

A tájékoztatástudományt és főleg a könyvtártudományt Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, valamint az NDK és a kelet európai országok művelik tényleg modern értelemben. A Német Szövetségi Köztársaságban a különböző számításba jövő tudományágak tájékoztatástudományi szempontjait még egyáltalán nem, vagy alig vizsgálták. Ahol foglalkoznak is e kérdésekkel, ott sem szisztematikusan, és főleg nem veszik figyelembe az integráció szempontjait. A könyvtár- és dokumentációügy jelenlegi központi intézményei csak a számítógépes adatfeldolgozás és a reprográfia problémáival foglalkoznak, se mennyiségileg, se minőségileg nem tudnak megbirkózni a koordinálási és kutatási feladatokkal. És fordítva; az elsősorban koordinálási célból létrehozott Arbeitsstelle für das Büchereiwesen és az Institut für das Dokumentationswesen nincsenek berendezkedve jelentősebb saját kutatásokra. Ez is indokolná speciális tájékoztatástudományi intézetek létrehozását. Ezekbe az intézetekbe - profiljuknak megfelelően - be lehetne olvasztani a mostani egyoldalú intézményeket is, és így összehangolt együttműködéssel megoszthatnák egymás között a kutatás fontosabb területeit.

Az így létrejövő intézeteknek a kutatómunka mellett még egy fontos funkciója lenne, mégpedig az oktatás, a könyvtárosok, dokumentátorok stb. képzése. A kutatómunkával összefüggően maguk képezhetnék ki a tájékoztatástudomány gyakorlatának és oktatásának jövő tudósait és kutatóit. A jelenleg meglévő képző intézményeket segíthetnék és ösztönözhetnék képzési rendszerük interdiszciplinárisra való tételében. A már meglévő képző intézményeket lehetőség szerint integrálni kellene, vagy legalább összehangolni oktatómunkájukat a létrehozandó tájékoztatástudományi intézetekkel. Egyrészt az oktatás és a kutatómunka megvalósítandó egysége, másrészt az interdiszciplináris képzés szükségessége szinte elkerülhetlenné teszi azt, hogy ezek az intézetek ne valamely egyetemre támaszkodjanak. Azonban ettől függetlenül fennáll annak a szükségessége, hogy az országos vagy a több régióra kiterjedő kutatási és szolgáltatási feladatokra központi intézményeket hozzunk létre. A már meglévő központi intézményeket vagy össze lehetne fogni, illetve ki lehetne építeni egy egységes intézetté, vagy pedig egy fölébük rendelt központ által lehetne összehangolni tevékenységüket. Az összehangolás azt jelentené, hogy ezeknek a központi intézeteknek a feladatkörét legalábbis világosan el kellene különíteni egymástól, és egy olyan szilárd - ha nem is föltétlenül szervezetileg megkötött - rendszerbe beleépíteni, amelyben minden egyes intézet egymást kiegészítő feladatokat látna el.

Azonban ebben az esetben is biztosítani kell a feltételeket egyrészt az interdiszciplináris munkához (könyvtártudomány, dokumentációtudomány stb.), másrészt a többi kapcsolódó tudományághoz (informatika, szociológia, üzeme-gazdaságtan stb.).

A könyvtárügy területén a létrehozandó tájékoztatástudományi intézeteknek egyebek között a következő kutatási témákkal kellene foglalkozniuk:

I. ÜZEMGAZDASÁGTAN

A könyvtárnak mint üzemnek elemzése és optimális kialakítása

1. Célkittűzés (Társadalmi-tapasztalati tényadatok átalakítása hatékony döntéshozatali kritériumokká. Lásd Szociológia)
2. Döntési folyamatok (Az ösztönzőrendszer kommunikációjának szervezete, formális és nem-formális szervezet)
3. Beszerzési- és felvevőpiac (Igényvizsgálatok, ill. a könyvtárhasználati szokások elemzése. Lásd Szociológia)
4. Technikai eszközök (különösen a gépi adatfeldolgozás)
5. Információhordozók (Gazdaságosság típusonként, szabványosítás)
6. Szervezet
 - a) szervezeti felépítés (pl. a könyvtári rendszer központosítása vagy decentralizálása)
 - b) folyamatszervezés (ügymeneti problémák, pl. munkahely, munkamenet, munkafolyamatok)

Módszerek: folyamatábra, hálótervek stb.

7. Tervezés (operations research alkalmazása, költség-haszon-elemzés, optimális modellek)
8. Költség- és teljesítménymérés, a pénzügyi ellátás modelljei, beruházási számítások

II. SZOCIOLÓGIA

Általános problémák

1. A könyvtár szerepe az információellátásban (egyres területek: kutatás és oktatás; egyes funkciók: képzés, továbbképzés, ismeretek karbantartása)
2. Szocio-ökológikus rendszer (pl. földrajzi és közlekedéstechnikai kérdések)
3. A tájékozódási és olvasási szokások demo-szociális meghatározottsága
4. Tájékozódási szokások és informálódási igények (információsrendszerek - beleértve a könyvtárakat is - tervezete, felépítése és ellenőrzése)
5. Optimális könyvtári segédeszközök (katalógusok, bibliográfiák stb.)
 - könyvtári berendezések (könyvkölcsönző, olvasótermek)
 - könyvtári állományok

tervezése, felállítása és ellenőrzése, tekintettel az olvasói szokásokra és a használat problémáira.

Speciális problémák

6. Optimális könyvtári szervezet egy településen belül ill. főiskolán
7. Üzemszociológiai problémák (üzemi légkör)
8. Szervezési-szociológiai problémák (üzemen belüli információ, vezetés, együttes döntés)

III. PSZICHOLÓGIA

1. A könyvtár észlelése (társadalmi-pszichológiai meghatározó tényezők pl. az alaprajzra, az építési módra-formára, a megvilágításra való tekintettel)
2. A könyvtárhoz való viszony (a szülőktől, az iskolától, az életkortól stb. függően; esetleg inkompetencia-érzések)
A könyvtári személyzethez való viszonyulás (pl. a nemekre jellemző preformációk stb.)
3. Az olvasók motiváltsága (teljesítmény-igények, aktivitás)

IV. PEDAGÓGIA

1. A könyvtár beilleszkedése a főiskolai didaktikába
2. A könyvtár integrációja egyetemen és oktatási intézményben
3. Könyvtárhasználati oktatás
4. A könyvtárosok oktató funkciója

V. ÉPÍTÉSZET

1. A rendszertani és szervezeti koncepciók megvalósítása a tér-kialakításban
2. Az optimális épület-szerkezet kialakítása, tekintettel a szociálpszichológiai tényezőkre (lásd Pszichológia)

VI. MATEMATIKA, STATISZTIKA

1. Problémamegoldások gépekkel, algoritmus-, adat-, gépi- stb. rendszerekkel
2. A visszakeresés statisztikai és matematikai kérdései
3. Olvasáskutatási kvantitatív kiértékelő eljárások, tapasztalati üzemgazdasági vizsgálatok stb.
4. Könyvtárstatisztika stb.

VII. TECHNOLÓGIA

1. Számítógépes adatfeldolgozás
2. a) Az irodalomból kiszűrt bibliográfiai és tartalmi adatok jegyzékbe-foglalása, tekintettel a gépi inputokra, feldolgozásra és a kompati-bilitásra
b) Az irodalom-információ cseréjének kérdései
c) Automatikus indexelés, tézaurusz problémák, tézauruszok gépi elő-állítása
d) Információs és dokumentációs berendezések tárolási problémái
e) Gépileg olvasható adattárakból való információadás programjainak fejlesztése (passzív gépi dokumentáció)
f) Cimzési technika
g) Automatikus naprakészentartás
3. Műszaki készülékek és segédeszközök kérdései minden egyéb területen, pl. reprotchnika, anyagmozgatás stb.

VIII. PÉLDÁK AZ INTERDISZCIPLINÁRIS KUTATÁSRA

1. Általános tervezés

Üzemgazdaságtan	Klasszikus tervezési módszerek; üzemi adatok regisztrálása könyvelés ill. költség-számítás alapján
Operations research Rendszerkutatás	Modern tervezési módszerek; költség-haszon-analízis; döntési technika;
Szociológia	Olvásokra és használatra vonatkozó társadalmi tapasztalati adatok; a célrendszer definiálása (célkutatás); határfeltételek előírása az üzemi tervezéshez

2. Könyvtári rendszerek központosítása és decentralizálása

Üzemgazdaságtan	Szervezeti koncepciók, szervezési irányvonalak formális és nem formális szervezetekhez; a kommunikáció szervezete
Szociológia	Rendszerelemek típusainak kialakítása az olvasói összetételnek megfelelően
Bibliográfia	Katalógusok kompatibilitása, összehangolt gyarapítási politika

3. Számítógépes adatfeldolgozás felhasználása (visszakereső-rendszerek a könyvtári és dokumentációs rendszerekben)

Szociológia	Tájékoztatói igények és szokások; az ember-gép-kommunikáció problémái; a kérdésfeltevések és a kvantifikáció szerkezete, visszakeresési módszerek
Matematika és statisztika	Visszakeresési módszerek és kereső algoritmusok kidolgozása; statisztikai adatok elemzése és értékelése; átalakításuk üzemi adatokká
Üzemgazdaságtan	Optimális gépkihasználás (konfiguráció); beruházásoknak megfelelő üzemszervezés
Rendszerkutatás	Rendszerelemzés számítógépes adatfeldolgozás előkészítéseként
Pedagógia és pszichológia	Képzés továbbképzés (pl. ujitásoktól - ujtól való félelem)

Anyagáramlás a könyvtári üzemben

Szállítási, raktározási és hírközlési berendezések

PETER SCHWEIGLER

A szerző Materialfluss im Bibliotheksbetrieb. Transporttechnik - Lagertechnik - Nachrichtentechnik c. tanulmányát (Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 1972. 4-5. no. 311-352. p.) TOMBOR Tibor tömörítette.

Peter Schweigler a müncheni Bibliothek der Technischen Universität igazgatója. Munkahelye a Német Szövetségi Köztársaság egyetemi könyvtárai között műszaki területen egyike a legfontosabbaknak. Az egyetemi rangot kapott egykori neves főiskola az új, még magasabb oktatási és tájékoztatói igények jegyében szükségszerűen átszerveződött. Jelentősen megnőtt az állománygyarapításra szolgáló költségvetési fedezete, növelte létszámát. A fejlődés tette szükségessé a régi épületben működő nagynevű könyvtár olvasótermeinek bővítését. Ezt a nem könnyű feladatot a nagy belmagasságú régebbi olvasótermek galériásításával oldották meg. Az épületrészt mögötti félig zárt szolgálati udvarok süllyesztésével figyelemreméltó tárolási területet biztosítottak. Hasonló figyelemreméltó fejlesztés valósult meg a könyvtár olvasószolgálati, automatikus gyorsmásoló berendezései, könyvkötészeti, katalógusszorosítási vonatkozásaiban is.